

“Εὐρωπός, πόλις Μακεδονίας, ἀπὸ Εὐρωποῦ τοῦ Μακεδόνο καὶ Ὀρειθυίας τῆς Κέκροπος.”

Το εθνικὸν Ευρωπαϊὸς

Θώμη Σαββοπούλου
Αρχαιολόγος

Με αὐτὴ τὴ φράση προσδιορίζει ο ἱστορικός Στέφανος Βυζάντιος τὴν πόλη τῆς Ευρωπού (Εθνικά, 287.15), προφανῶς γιὰ νὰ τὴν ἀντιδιαστείλει με τὶς ομώνυμες τῆς πόλεις, τῶν ὁποίων τὸ εθνικὸν εἶναι “Εὐρώπιος”.

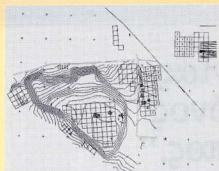
Ἡ ἐπίκαιρη γεωγραφικὴ θέση τῆς πόλης Ευρωπού, στὰ διοικητικὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Ἀμφαξιτίδας, πάνω στους χαμηλοὺς πρόποδες τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου τοῦ Πάικου, με τὸν οικονομικὸ καὶ φυσικὸ ἔλεγχο τοῦ πανάρχαιου δρόμου ἐπικοινωνίας βορρᾶ-νότου, τοῦ ποταμοῦ Ἀξιού, τῆς ἐνδοχώρας δηλαδὴ με τὰ παράλια, συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν ἀνάπτυξη τῆς πόλης σε ολόκληρη τὴν ἱστορικὴ τῆς διαδρομὴ (εἰκ. 1).

Τὰ ἀρχαιότερα λείψανα κατοίκησης τοῦ χώρου ἐντοπίζονται στὸ κέντρο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ, στὸν προϊστορικὸ οἰκισμὸ, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴ μορφή τούμπας. Ἡ μορφή αὐτὴ σχηματίσθηκε ἀπὸ τὰ ἐπάλ्लηλα στρώματα τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τῶν καταλοιπῶν τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος στὴ διάρκεια τῆς Προϊστορικής ἐποχῆς. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει γίνῃ, ἀλλὰ τὰ διάσπαρτα ὄστρακα (κομμάτια ἀπὸ ἀγγεῖα) τῶν ἀγγείων στὴν ἐπιφάνειά τῆς (ἀνάμεσά τους καὶ μυκηναϊκὰ) ἀποδεικνύουν μιὰ πρῶιμη ἀνάπτυξη τῆς θέσης στὸν τομέα τοῦ ἐμπορίου με τὴ νότια Ἑλλάδα.

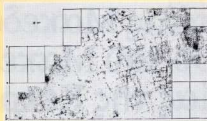
1. Ἀποψη τῆς ἀκρόπολης τῆς Ευρωπού ἀπὸ τὰ ΒΔ.

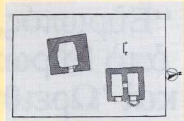
2. Ὁ Κούρος τῆς Ευρωπού.

3. Τοπογραφικό σχέδιο με την έκταση που κλύβει η γεωφυσική διασκόπηση.

4. Τμήμα της ακρόπολης με τα λείψανα των τελευταίων φώτων, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της γεωφυσικής διασκόπησης.

5. Η ανασκαφική τομή και η αποκάλυψη των τάφων.

Στα μεταγενέστερα χρόνια, στη διάρκεια της αρχαϊκής εποχής, η γη της Ευρωπού μάς χάρισε απροσδόκητα τον πιο ανέλιπτο μάρτυρα αυτών των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων με την νοτιότερη Ελλάδα: έναν Κούρο (εικ. 2). Φτιαγμένος από κυκλαδίτικο μάρμαρο, κατέχει με το ήμερο μεγαλείο του ιδιαίτερη θέση στη μελέτη της γλυπτικής τέχνης, αλλά και στα ευρήματα του μακεδονικού χώρου. Μετά την περιπέτεια της κλοπής του και την επάνοδό του στην Ελλάδα κοσμή την κεντρική αίθουσα του Μουσείου Κίρκης, αποτελώντας ένα από τα κυριότερα εκθέματα.

Η απουσία ανασκαφών έως και το 1989, μας στέρησε τη δυνατότητα να συνδέσουμε το νήμα της διαχρονικής διαδρομής της πόλης, από την αρχαϊκή περίοδο (8ος προχριστιανικός αιώνας) ως την σημερινή σφύζουσα από ζωνάνια, ακμάζουσα κοινότητα της Ευρωπού. Τότε εντάχθηκε για πρώτη φορά, μετά από πρόταση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στο Ειδικό Αναπτυξιακό Έργο της Νομαρχίας Κίρκης η ανασκαφική έρευνα του χώρου.

Αξίζει να τονισθεί ότι στην περίπτωση της Ευρωπού [ή *Εύρωπος* αναφέρεται και ως *Εύρωπος (ή)*], η συνεργασία επιστημόνων και απλών ανθρώπων, η συμπράξη και οι ενέργειες ιδιωτών αλλά και φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης δεν ήταν φαινόμενο μεμονωμένο και συγκυριακό, αλλά ουσιαστικό, συνεχές και έμπρακτο. Αποτέλεσμα της συνεργασίας είναι ότι όλη η έκταση της αρχαίας πόλης καθώς και ενός τμήματος των νεκροταφείων

της έχει αποδεσμευτεί από τις ιδιοκτησίες, και σήμερα, με την κυριότητα του αρχαιολογικού χώρου, σχεδιάζεται η διαμόρφωση και η ανάδειξή του. Με την ένταξη μάλιστα στο Β' ΚΠΣ και τη συνέχιση των εργασιών, ευελπιστούμε ότι στο τέλος του 1999 θα μπορούμε να αποδώσουμε στο κοινό έναν νέο αρχαιολογικό χώρο, ο οποίος, σε συνδυασμό με άλλα αναπτυξιακά έργα και προγράμματα που βρίσκονται εν εξέλιξη στην περιοχή, προσφέρουν μια δυναμική ανάπτυξης και καθορίζουν την πολιτιστική φυσιογνωμία της περιοχής.

Η επίκουρη συμβολή καινοτομικών εφαρμογών στην παραδοσιακή μορφή της ανασκαφικής έρευνας και η ευτυχής συγκυρία της ταύτισης των αποτελεσμάτων τους με τα ανασκαφικά δεδομένα δημιούργησε προοπτικές ασύλληπτες για τις πρώτες ανασκαφικές περιόδους. Με την εφαρμογή της μεθόδου της γεωφυσικής διασκόπησης χαρτογραφήθηκε όλη σχεδόν η

έκταση της ακρόπολης και των νεκροταφείων της και στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν επιλεκτικές τομές στα σημεία ενδιαφέροντος (εικ. 3). Τα στοιχεία που προέκυψαν έτοι αφορούν τις τελευταίες (ανώτερες στρωματογραφικές) φάσεις της ζωής της πόλης, του πολεοδομικού της σύστημα, τους δρόμους και τα σπίτια της, τα εργαστήριά της και τα εκτεταμένα νεκροταφεία της (εικ. 4, 5).

Για τις προγενέστερες περιόδους της ζωής της πόλης η έλλειψη, προς το παρόν, των ανασκαφικών δεδομένων αναπληρώνεται από τη μοναδική μαρτυρία του Θουκυδίδη (2, 100, 3), που αναφέρεται στην πολιορκία της κατά τα πρώτα έτη του Πελοποννησιακού πολέμου από τον Θράκα εισβολέα Σπύλκη, αλλά και από τα τυχαία ευρήματα: επιτύμβιες στήλες, τάφους και επιγραφές, που κατά καιρούς έχουν έρθει στο φως. Στη διάρκεια του 5ου-4ου αι. φαιναίται ότι ήταν από τα πλέον αναπτυγμένα και σε δεσπόζου-

6. Ο μακεδονικός τάφος της Ευρωπού.

σα θέση πολιόματα. Για τον λόγο αυτό ο Σπάλκης κατέβαλε προσπάθεια για την εκπόρθση και την κατοχή της, μετά από την οποία θα αποκτούσε τον έλεγχο όλης της περιοχής. Η ανεπιτυχής προσπάθεια του Θράκα εισβολέα υποκρίνεται ίσως και την ύπαρξη τείχους ή άλλης αμυντικής κατασκευής, η οποία θα ενίσχυε την όντως φυσικά σχυρή θέση της πόλης. Οι πολίτες της επισκέπτονταν τα κοινά ιερά των Ελλήνων, και ονόματά τους αναφέρονται στον κατάλογο των θεωροδίκων των Δελφών, ή απολαμβάνουν τιμές προξένων. Το εμπόριο με τις γειτονικές της πόλεις, αλλά και με τις πιο απομακρυσμένες, ανθούσε, και τα τεράστια πιάθρα που αποκαλύφθηκαν σε κάθε οικιακό χώρο μαρτυρούν την οικονομική της ευμάρεια και την αφθονία των προϊόντων της γης της. Συνεπικουρη η έρευνα των νεκροταφείων, μας δίνει απτά την κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής. Η άρχουσα τάξη της πόλης δεν ήταν ξεκομμένη από το γίνεσθαι της εποχής της και σε καμία περίπτωση δεν ήταν περιφερειακή και με επαρχιακό χαρακτήρα. Η αποκάλυψη μιας συστάδας τάφων, ενός μακεδονικού, ενός κιβωτιόσχημου και μιας θήκης, και των χρυσών κτερισμάτων τους, αποδεικνύει την ύπαρξη εταίρων στην κοινωνία της Ευρωπού, με ιδιαίτερη, εκλεπτυσμένη και καλλιεργημένη καλαισθησία, που προκύπτει από τα ανεκτίμητα αξία κοσμήματά τους (εικ. 6, 7, 8, 9). Ταυτόχρονα αποδεικνύει την δεκτικότητα τους στα νέα ρεύματα και

τις τάσεις της εποχής.

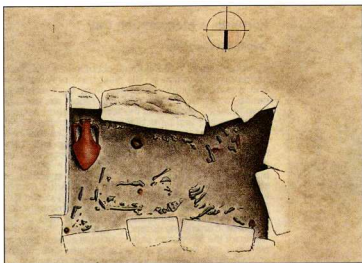
Τα ευρήματα των απλών κεραμοσκεπών τάφων αποδεικνύουν την ομοιογένεια των ταφικών εθίμων και πρακτικών με ολόκληρη την υπόλοιπη Μακεδονία και το κοινό πολιτιστικό επίπεδο. Ο λαός μπορεί να μην είχε τις οικονομικές δυνατότητες των εταίρων, αλλά φαίνεται ότι απολάμβανε συνθήκες ανεκτές και, στο μέτρο των δυνατοτήτων του, κτέριζε τους νεκρούς του με ό,τι πολύτιμο διέθετε: αγγεία, όπλα, εργαλεία της καθημερινής τους ζωής, κλπ. (εικ. 10).

Την περίοδο που επεκράτησε μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου και κατά τη διάρκεια της υποταγής της Μακεδονίας στη ρωμαϊκή κυριαρχία, τα ανασκαφικά ευρήματα μαρτυρούν την συνέχεια της κοινωνικής και πολιτικής ύπαρξης της πόλης. Τεκμηριώθηκε επιγραφικά η συνδρομή των Ρωμαίων σε καιρούς δύσκολους και ταραγμένων και η αποτροπή του κινδύνου της ισοπέδωσης και εξα-

φάνισης της πόλης. Σε ανταπόδοση της βοήθειάς τους και για να εκφράσει την ευγνωμοσύνη της η πόλη της Ευρωπού έστηνε ανδριάντες, οι ενεπίγραφες βάσεις των οποίων σε δύο περιπτώσεις έχουν βρεθεί (εικ. 11). Την περίοδο αυτή η πόλη γνωρίζει αλματώδη ανάπτυξη, που είναι έκδηλη στα ταφικά της μνημεία. Από τα εντυπωσιακότερα ευρήματα είναι οι καμαροσκέπαστοι υπόγειοι μονοθάλαμοι ή διθάλαμοι τάφοι με οικογενειακό χαρακτήρα. Η μορφή τους παραπέμπει στην παλαιότερη παράδοση των μακεδονικών τάφων, όμως η διατήρησή τους έως και τον 5ο μεταχριστιανικό αιώνα (με την προσθήκη περιβόλων για τις ανάγκες της νέας θρησκείας) δείχνει την ένταξη τους στη νέα πραγματικότητα και τη βαθιά ριζωμένη αντίληψη για την άλλη ζωή. Το γεγονός ότι η καμαρωτή τους οροφή εξείχε από την επιφάνεια των εδάφους προκάλεσε από νωρίς την προσοχή των αρχαίων αλλά και των μεταγενέστερων τυμβωρύχων, με συνέπεια την ολοκληρωτική τους σύληση και την μερική καταστροφή τους. Το σύνολο ωστόσο των σωζόμενων μνημείων διατηρεί τη φρεσκάδα και την ταυτότητα της εποχής με την ενσωμάτωση διαφορετικών αντιλήψεων και υλικών. Ο βαθμός διατήρησής τους και οι κατασκευαστικές τους ιδιομορφίες τα καθιστούν μνημεία αξία ιδιαίτερης φροντίδας και προσοχής. Με το σκεπτικό αυτό προτάθηκε και εγκρίθηκε από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο η αποκατάσταση και στερέωση των ταφικών μνημείων, η κατασκευή προστατευτικών στεγαστρώ-

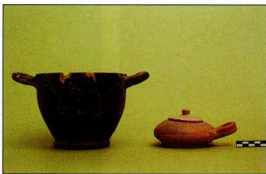
7. Το στεφάνι της κιβωτιόσχημης θήκης.

9. Το χρυσό βραχιόλι του κιβωτιόσχημου τάφου, που ξεφύγες από τους αρχαίους τυμβωρύχους.

8. Ο κιβωτιόσχημος τάφος με τα κτερισμάτα του.

10. Κτερίσματα από τάφοι.

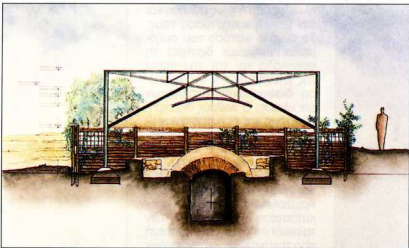

11. Η ενεργή ρύση του ανδρίστου του Μάρκου Ιππίατου.

Βιβλιογραφία

M. Βάλλα, "Κεραμικός κλίβανος στην Ευρωπώ νομού Κιλίκις", Αρχαιολογικά Ανακτάματα εξ Αθηνών, 23, 1990, σσ. 109-115.
 D. French, *Index of Prehistoric Sites in Central Macedonia*, 1967, σ. 11.
 Σ. Κουγιές, *Ελληνική*, 5, 1932.
 F. Parazotos, "Les villes de Macédoine à l'époque romaine", *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, Suppl. XVI, 1968, σσ. 180-181.
 Θ. Σαββοπούλου, "Δοκιμαστικές έρευνες στην Αρχαία Ευρωπώ", Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη (ΑΕΜΘ) 3, 1989, σσ. 189-199, "Ευρωπώσις 95", ΑΕΜΘ 9, υπό έκδοση, και "Ταφικά ευρήματα από την Ευρωπώ ν. Κιλίκις", Στο Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για την Τύχη του Ελληνικού Χρυσού (PACT), 1969, υπό έκδοση.
 Θ. Σαββοπούλου και M. Βάλλα, "Ευρωπώσις 91-92", ΑΕΜΘ 6, 1992, σσ. 442-443.
 M. B. Zografidou, επιμ., *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού* (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα, 1982, σσ. 93-94.
 G. Tsokas, A. Giannopoulos, P. Tsourlos, G. Vargematzis, J. Tealby, A. Sarris, C. Papazachos and T. Savvopoulos, "A large scale survey in the archaeological site of Europolis (N. Greece) having various objectives", In *Proceedings Geosciences and Archaeology Seminar*, 1995, σσ. 7-20, όπου αναφέρεται και η υπόληψη βιβλιογραφία.

12. Εσωτερικό του σταγιάστου από την πρόταση διαμόρφωσης.

και η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου (εικ. 12). Η τυπολογία των ταφικών μνημείων είναι χαρακτηριστική της Ρωμαϊκής εποχής και συναντάται συχνά στη Θεσσαλονίκη και σε άλλα αστικά κέντρα. Μνημεία αυτού του είδους έχουν διατηρηθεί σε υπόγεια πολυκατοικιών στη Θεσσαλονίκη και είναι προσιτά σε λίγους και επαίοντες μετά από ειδική άδεια. Στην νεκρόπολη της Ευρωπώ, η διαμόρφωση του χώρου θα προσφέρει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να προσεγγίσει μέσα από αρχαιολογικά δεδομένα (εναγισμοί, νεκρόδειπνα, περίβολοι-τρικλινία) την αντιπαράθεση της ανθρώπινης φύσης με τον θάνατο για μεγάλο χρονικό διάστημα, από τα κλασικά χρόνια έως το τέλος του αρχαίου κόσμου. Η ακρόπολη σταδιακά ερειπώνεται κατά τον 5ο και τις αρχές του 6ου αι., και σε μεγάλα τμήματα της εγκαταστάθηκαν κεραμικές με τα εργαλεία τους (κεραμικοί κλίβανοι). Η ανασκαφή των τελευταίων πρόσθεσε στοιχεία για την τεχνονομία της εποχής, αλλά και άλλα, που φερώνονται τον αγώνα του απλού ανθρώπου για επιβίωση καθώς και την εξάρτησή του από τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες. Π.χ. έχουν βρεθεί αποτρωπαϊκά ειδώλια στην είσοδο της καύσιμης ύλης ενός κεραμικού κλίβανου για την αποφυγή της κακιάς ώρας και της αχρήστευσης των προϊόντων του κεραμέα.

Η μεγάλη ποσότητα μεταλλευτικών σκουριών που βρέθηκαν δείχνει ακόμη ότι η μεταλλευτική δραστηριότητα των πολιτών της είχε φθάσει σε υψηλό επίπεδο με την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της περιοχής, προσφέροντας έτσι πηγές εισοδήματος στην πόλη, η οποία φαίνεται ότι εξακολούθησε, έστω και παρηκμα-

σμένη, να υφίσταται.

Οι προσπάθειες για την αξιοποίηση και τη διαμόρφωση του χώρου, πάντα με τη συμπαράσταση και την αμέριστη υποστήριξη της κοινότητας Ευρωπώ, βρίσκονται σήμερα σε ικανοποιητικό σημείο καθώς έχει αρχίσει η υλοποίηση της μελέτης. Αποκαταστάθηκαν οι θολωτές οροφές των τάφων, και με τη σταδιακή σάρωση του ενδιαμέσου χώρου μεταξύ των ταφών μπορούμε σύντομα να προχωρήσουμε στην κατασκευή των μόνιμων στεγαστρών. Η μελέτη και καταγραφή των πολυαριθμών ευρημάτων συνεχίζεται με εντατικούς ρυθμούς και πιστεύουμε ότι στο τέλος της προσπάθειας θα είναι δυνατόν να διανεμηθεί στους επισκέπτες φυλλάδιο με την ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης.

Η δημιουργία ενός νέου επισκεψιμού αρχαιολογικού χώρου, όπως αυτός της Ευρωπώ, που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το τρίγωνο Βεργίνας - Δίου - Πέλλας (απόσταση Πέλλας-Ευρωπώ 12 χμ. περίπου), παράλληλα με τα μεγάλα έργα υποδομής της επαρχίας Παιονίας, θα προσφέρει εναλλακτικές δυνατότητες γνωριμίας της μακεδονικής ενδοχώρας και του πολιτιστικού πλούτου που αυτή περιέχει, ενώ ταυτόχρονα θα συντελέσει στην συνολική ανάπτυξη της περιοχής.

Με την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου η Ευρωπώ του 1997 θα μπορεί δικαιωματικά να νιώθει περήφανα για το επίθετο "Ευρωπώσις", το οποίο δάνεισε στην Ενωμένη Ευρώπη η ομνύωνη προκάτοχός της, και το οποίο από εθνικό όνομα πόλης συμβολίζει τον πολιτισμό και την κουλτούρα των κατοίκων της γηραιότερης ηπείρου του 20ού αιώνα.

Europos, a Macedonian City

Thomi Savvopoulos

Europos, a town in Macedonia, occupies an important geographical position on the west bank of Axios river and was continuously inhabited from the Prehistoric period to the end of antiquity. The recent excavations have revealed sections of the town, workshop sectors (ceramic kilns) and parts of the town's cemeteries with successive phases of its historic course (Classical and Hellenistic years, Macedonian, Imperial and Late Roman periods). The cemeteries of Europos offer us the opportunity to follow the diachronic evolution of burial customs and practices in the entire spectrum of social classes of each era. The grave finds supply information about all sectors of private and public life. A part of the Roman cemetery with its monumental vaulted tombs will be promoted with the help of the Regional Community Support Framework. Since the works for the promotion of the site have already begun, we hope that Europos will soon become the cultural nucleus for the development of the entire region.